

ГОТУЄМО МАЙБУТНІХ СЛОВЕСНИКІВ ДО НАПИСАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ З МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Головата Лариса Михайлівна

Обов'язкова дисципліна «Методика навчання української мови» є надважливим предметом у процесі підготовки майбутнього словесника. Студенти засвоюють її протягом 5–6 семестрів після вивчення основних розділів курсу сучасної української мови. Акумулюючи набуті студентами знання з мови, літератури, педагогіки, психології тощо, методика навчання української мови акцентує увагу на їх практичному застосуванні, знайомить із системою методичних понять, розкриває методологічне підґрунтя методики як науки, психологічні і лінгводидактичні основи навчання української мови, цілі, зміст, принципи, методи і прийоми, форми і засоби, розкриває вимоги до уроків, пропонує їх типологію і структуру.

Окремим заліковим кредитом методики навчання української мови (української літератури), що оцінюється як самостійний вид навчальної діяльності студента, є перша студентська наукова робота (курсова) з методики навчання (мови або літератури), яка виконується на III курсі (6 семестр).

Авторський колектив навчального посібника «Науково-дослідницька діяльність студентів: актуальність та організація» (Г. Терещук, М. Алексієвець, Л. Алексієвець) курсовою роботою вважає «один із видів індивідуальних завдань навчально-дослідницького, творчого чи проектно-конструкторського характеру, який має на меті не лише поглиблення, узагальнення і закріплення знань студентів з нової навчальної дисципліни, а й застосування їх при вирішенні конкретного фахового завдання і вироблення вміння самостійно працювати з навчальною і науковою літературою, електронно-обчислювальною технікою, лабораторним обладнанням, використовуючи сучасні інформаційні засоби та технології» [6, с. 145]. За виконання курсової роботи студентам-філологам присвоюється один кредит, а оцінка за курсову роботу (20 балів) є частиною загальної оцінки, яка виставляється з обов'язкової навчальної дисципліни «Методика навчання української мови».

«Разом із лекціями, семінарськими, практичними та лабораторними заняттями, спецкурсами, спецсемінарами тощо написання курсової роботи сприяє поглибленому самостійному вивченню певної проблеми, виявляє нахили та наукові зацікавлення студентів, виробляє в них уміння працювати з літературою, формує і вдосконалює дослідницькі навички, допомагає закріпити і практично використати знання із певного кола пройдених дисциплін», — зазначають О. Штонь і В. Буда [9, с. 3].

Курсова робота, на відміну від реферату (рефератом вважається вид «позааудиторної індивідуальної навчально-дослідної роботи студента, поданої у вигляді доповіді на певну тему, що передбачає огляд відповідних літературних та інших джерел; виклад змісту наукової роботи, книжки, статті» [5, с. 141]), є самостійною навчально-науковою працею, яка містить певні (більші чи менші — залежно від характеру теми) елементи дослідження. Вони передбачені для закріплення, поглиблення й узагальнення знань, одержаних студентами за час навчання, та комплексного вирішення конкретного фахового завдання. Виконання курсової роботи є ор-

ганічною частиною навчального процесу, передбаченою навчальними планами. «Знаючи, де і як необхідно шукати потрібну інформацію, вмюючи працювати з різними джерелами, узагальнювати й аналізувати їх, розуміючи важливість проблематики у контексті існуючого наукового доробку, зіставляючи власні дослідницькі результати із життєвими реаліями, студент спроможний якісно підготувати й захистити таку роботу» [4, с. 7].

Підготовка і написання курсової роботи з методики навчання української мови сприяє формуванню у студентів багатьох необхідних у навчальній і науковій діяльності умінь, зокрема: застосування методів дослідження (спостерігати й аналізувати уроки, вивчати педагогічний досвід, організовувати методичний експеримент, проводити індивідуальні бесіди й анкетування, вивчати наукову літературу з метою добору матеріалу для висвітлення теми, аналізувати шкільну програму з української мови, методичний апарат підручника, оцінювати рівень ефективності своїх педагогічних дій, вивчати особливості учнівських висловлювань, статистично опрацьовувати виявлені дані); формування власних організаційних умінь (опрацьовувати літературу, використовувати каталоги і довідкові видання, розробляти запитання до анкет, складати графіки, діаграми, таблиці, добирати формулювання завдань і вправ та мовний матеріал до них); удосконалення інтелектуальних навичок (коментувати наукову літературу, робити виписки і класифікувати їх, оформляти цитати, складати план чужого і власного тексту, узагальнювати факти, стисло викладати суть проведеного дослідження тощо); розвиток конструктивних умінь (планувати структуру роботи загалом і кожної її частини зокрема, осмислювати форми, цілі, методи, прийоми і засоби з метою отримання оптимального результату навчання); удосконалення мовленнєвих умінь (чітко формулювати кожне завдання, використовувати професійну термінологію, зв'язно, логічно і переконливо викладати зміст, дотримуватися наукового стилю викладу).

Сприяючи формуванню предметної та ключових компетентностей майбутніх бакалаврів середньої освіти (українська мова і література), курсові роботи з методики навчання української мови є однією з перших спроб наукового дослідження, вони підвищують теоретичну і методичну підготовку студентів і становлять підготовчий етап до наступного, складнішого завдання — виконання кваліфікаційного бакалаврського чи магістерського дослідження.

Основні вимоги до написання курсової роботи: 1) врахування поглядів і рекомендацій науковців, що працювали у дотичній царині. Критичне ставлення до опрацьованих джерел. Формулювання власних суджень і висновків; 2) зважання на стан практичного опрацювання теми (навчальна програма, чинний підручник, досвід роботи учителів-словесників); 3) відповідність матеріалу вимогам наукового стилю (логічність, послідовність, використання лінгвістичних і методичних термінів); 4) підкріплення теоретичних положень прикладами з методичної літератури, з власних уроків чи уроків учителів-словесників, цитатами із праць авторитетних авторів; 5) курсова робота — своєрідний твір-роздум, оскільки висунуті положення слід доводити, а свої судження обґрунтовувати, з'ясовувати, чим зумовлена необхідність застосування того чи іншого методу; 6) плавність у переході від одного фрагмента (розділу, підрозділу, абзацу) до іншого, урахування змістових зв'язків між ними; 7) вияв рівня грамотності, розвиненості мовленнєвих умінь студента; 8) вибір

найдоцільніших методів дослідження (узагальнення досвіду вчителів, спостереження / самоспостереження навчальних занять, анкетування учнів і вчителів, методичний експеримент) залежно від характеру теми, мети і завдань курсової роботи.

Студент повинен: чітко визначити завдання курсової роботи; опрацювати наукові джерела, пов'язані з обраною проблемою; проаналізувати висвітлення теми у навчальній програмі і підручнику: ознайомитися із досвідом практичного опрацювання обраного питання; осмислити власний досвід опрацювання теми; спланувати навчальну роботу (розподіл передбаченого програмою часу на вивчення розділу, добір методів роботи, системи вправ); усвідомити внутрішньопредметні зв'язки між обраною темою, раніше вивченим матеріалом та наступними розділами; чітко і переконливо висловити власні думки за допомогою правильно побудованих і логічно пов'язаних між собою речень.

Науковий керівник повинен: на початку навчального року запропонувати студентам список тем курсових робіт; подбати про те, щоб кожна запропонована тема була актуальною; врахувати такі чинники: дефіцит часу на виконання, відсутність чи принаймні недостатність досвіду практичної діяльності у студентів; бачити перспективу кожної теми і ненав'язливо підказувати студентові спрямування пошуку; проводити консультації щодо особливостей теми, для з'ясування поточних сумнівів і неясностей, виявлення недоробок з метою подальшого їх усунення (попередній захист курсової роботи); перевірити наукову роботу і написати відгук (стислий перелік позитивних якостей студентського дослідження; вказівка на недоліки як підстава для зниження оцінки; висновок про допуск до захисту і пропонована оцінка відповідно до критеріїв); обов'язково взяти участь в процедурі захисту курсових робіт у ролі одного із членів комісії. Науковий керівник має право не допустити роботу до захисту, якщо вона не відповідає вимогам.

Типи курсових робіт: питання історії і розвитку методики навчання української мови як окремої науки; теоретичні проблеми, що стосуються її загалом або окремих підрозділів; практичні поради щодо опрацювання конкретного мовного матеріалу, формування мовленнєвих умінь студентів, використання певних засобів навчання, застосування організаційних форм навчальної роботи на уроках і в позаурочний час, способів діагностики і контролю за рівнем результатів навчання, узагальнення практичного досвіду вчителів.

Вибір теми: тема не повинна бути надто широкою; вона мусить бути зрозумілою; робота над темою має бути цікавою для студентів. Деякі наукові керівники дають можливість студентам самостійно сформулювати цікаву тему.

Структура і обсяг курсових робіт: вступ (2–4 сторінки) — окреслення мети і завдань дослідження; основна частина (20–25 сторінок) — обсяг залежить від характеру теми. Курсова робота складається зі вступу, 2–3 розділів, де аналізується фактичний матеріал, і висновків, що випливають з аналізу. У кожній роботі є теоретичний розділ, у якому висвітлено наукові (лінгвістичні, дидактичні, психологічні) основи дослідження, обсягом 8–10 сторінок тексту, і практичний (методичні особливості опрацювання матеріалу) орієнтовно на 10–15 сторінок. Опис експерименту, практичного застосування отриманих результатів може бути поданий у другому розділі, обсяг якого у цьому випадку збільшиться на 2–4 сторінки, або увійти в окремий третій розділ. У кожній роботі мають бути стислі висновки на 2–3 сторін-

ки. Орієнтовно загальний обсяг основного тексту курсової роботи становитиме 30–35 сторінок. До нього додається список використаних джерел (приблизно 10–15 назв), серед яких обов’язково мусять бути ті, на які у тексті є посилання. Курсова робота може містити додатки (наприклад, види вправ, тексти переказів, учнівські твори тощо), але вони не становлять основний текст наукового дослідження.

Вступ прийнято писати за чітко встановленою схемою: 1) актуальність досліджуваної проблеми (обґрунтування вибору теми; стисла вказівка на стан вивчення проблеми у методичній літературі, відображення її у шкільній програмі з мови, у підручнику, увага до неї у процесі викладання); 2) об’єкт і предмет дослідження; 3) мета курсової роботи; 4) конкретні завдання і методи, що будуть застосовані для їх виконання; 5) наукове і практичне значення опрацювання обраної теми.

Основна частина дослідження містить структурні підрозділи, що висвітлюють конкретну підтему як складову загальної теми (два або три).

Наукові основи дослідження передбачають аналіз наукових джерел, на які спирається автор (студент має можливість висловити власні міркування і критично оцінити використані матеріали). У цьому підрозділі особливої ваги набувають покликання на документи, на праці різних авторів, а також цитати з авторитетних публікацій. Науковими основами студентського дослідження можуть стати положення з мовознавства, педагогіки та психології, все залежатиме від мети і завдань конкретного дослідження. Цей підрозділ передбачає висвітлення і суто методичних питань (вимоги чинної програми з досліджуваного питання; реалізація вимог програми у підручнику; висвітлення тих чи інших аспектів проблеми у методичних посібниках; урахування рекомендацій у навчальному процесі).

Методика навчальної роботи містить опис найоптимальнішої, на думку студента, методики опрацювання матеріалу, що стосується обраної теми, яку можна удосконалити, усунути наявні у ній недоліки, запропонувати вдосконалену авторську систему навчальної роботи.

Система навчальної роботи на аспектих уроках	Система навчальної роботи на уроках розвитку мовлення
1. Окреслити опорні знання, способи їх актуалізації (шляхом бесіди, розгляду наочних посібників, виконання вправ). 2. Докладно розкрити хід опрацювання нових для учнів відомостей. 3. Назвати найдоцільніші методи опрацювання теоретичного матеріалу з наведенням прикладів, вказати вправи для закріплення теорії і вироблення практичних умінь — аналітичні, конструктивні, творчі. 4. Навести зразки наочних посіб-	1. З’ясувати теоретичну опору виконання курсових робіт із питань розвитку мовлення (наявність у кожному зв’язному висловлюванні теми і головної думки (авторського задуму), необхідність логічної структури, послідовність викладу, дотримання вимог типу і стилю, використання тематичної лексики). 2. Окреслити типові недоліки, що трапляються у процесі підготовки учнів до написання переказу чи твору (в осмисленні змісту теми; у підпорядкуванні усього змісту головній думці тексту; в доборі фактичних матеріалів і їх систематизації; в порушенні вимог до типу і стилю висловлювання; в доборі лексико-фразеологічних засобів і синтаксичних конс-

Система навчальної роботи на аспектних уроках	Система навчальної роботи на уроках розвитку мовлення
ників, роздаткового матеріалу, стислі фрагменти уроків, формулювання вправ і міркування про їх призначення. 5. Описати способи перевірки засвоєння учнями навчальної інформації, їх здатності використати набуті знання для розв'язання практичних завдань, проаналізувати отримані результати.	трукцій). 3. Наголосити на тому, що підготовка до написання переказу і твору може здійснюватися і задовго до нього шляхом використання відповідної лексики, синтаксичних одиниць, спостереження і створення текстів-мініатюр, близьких за змістом, типом мовлення, стилем до теми майбутньої письмової роботи. 4. Показати, як проходить безпосередньо підготовка до письмової роботи на окремому уроці (або його частині). 5. Представити міркування учнів, фрагменти їхніх текстів, результати загального аналізу якості виконаного завдання.

Проведення експерименту (продуманий спосіб перевірки практикою тих або інших наукових положень чи гіпотез). Експеримент полягає в тому, щоб, визначивши дві приблизно рівносильні групи учнів (класи чи частини класу), провести з ними комплекс занять, методики яких відрізняються одна від одної лише одним показником — тим, що є темою курсової роботи. Методичний експеримент можна застосувати як під час вивчення лінгвістичних тем, так і на уроках розвитку мовлення. Результати експериментального навчання оформлюються у вигляді таблиць, статистичних обчислень. Навички, набуті студентом у процесі написання розділу про методичний експеримент, згодяться в роботі над бакалаврськими і магістерськими роботами з методики навчання української мови, а також у майбутній професійній діяльності.

Висновки відображають узагальнені результати курсової роботи, чітко сформульовані міркування, до яких прийшов студент, провівши дослідження. Лаконічні, повні і переконливі висновки пов'язані з поставленими у вступі завданнями, доводять те, що завдання виконано. Зауважимо, що для кращого сприйняття висновків їх доцільно нумерувати, співвідносячи з нумерацією завдань.

Додатки (завдання і тексти вправ, схеми, малюнки, учнівські роботи, анкети, контрольні завдання та інші матеріали, які можуть конкретизувати висловлене в основному тексті роботи) не є обов'язковим елементом курсової роботи з методики навчання української мови, а сторінки додатків до орієнтовного обсягу роботи не входять. «Усі додатки повинні мати порядкову нумерацію та назви, що відповідають їхньому змісту. Нумерація аркушів з додатками продовжує загальну нумерацію сторінок основного тексту роботи» [1, с. 116].

Етапи виконання курсової роботи

1. Студент має право вибору теми курсової роботи з-поміж запропонованих кафедрою або пропонує власну тему дослідження, наприклад, пов'язану з роботою у студентській проблемній групі.

2. Вибір теми доцільно зробити на початку V семестру, що дасть можливість заздалегідь ознайомитися з науковою літературою.
3. Протягом місяця студент повинен подати науковому керівникові розгорнутий план курсової роботи, виписки з опрацьованої літератури.
4. До кінця V семестру студент демонструє науковому керівникові матеріали для курсової роботи.
5. У другій половині лютого студент подає керівникові перший варіант роботи, отримує зауваження, поради щодо усунення недоліків.
6. Упродовж березня студент працює над удосконаленням тексту роботи.
7. У перших числах квітня подає роботу керівникові для остаточного рецензування і рекомендації до захисту.
8. Захист відбувається у кінці квітня — на початку травня при комісії у складі 3 викладачів (одним із них повинен бути науковий керівник).
9. У ході захисту студент коротко повідомляє про своє розуміння теми та її актуальність, про застосовані методи дослідження, про отримані результати і зроблені висновки, а також відповідає на поставлені йому запитання за змістом роботи.
10. Після закінчення процедури захисту комісія приймає рішення щодо підсумкової сумарної оцінки за курсову роботу з урахуванням орієнтовних критеріїв. Підсумкова оцінка враховує як якісні показники тексту, так і рівень володіння матеріалом курсової роботи та мовленнєву вправність студента (усього 20 балів).

Оформлення наукової роботи

На титульній сторінці вказується повна назва навчального закладу, у якому виконано наукове дослідження, назва кафедри, на якій написана курсова робота; зазначається, з якого предмета дослідження, його тема (посередині). Нижче з правого боку вказується курс, група, напрям підготовки і прізвище, ім'я та по батькові студента, що написав роботу. Дещо нижче зазначається посада, вчене звання, прізвище, ім'я та по батькові керівника наукової роботи; кількість балів й оцінка за національною шкалою та ECTS. Внизу посередині зазначається місто та рік написання курсової роботи.

До курсової роботи подається анотація обсягом у 5–8 рядків друкованого тексту (друга сторінка курсової роботи). В анотації вказуються найважливіші ознаки роботи: її мета, завдання, отримані результати і висновки, а також зазначаються ключові слова.

На третій сторінці розміщується зміст. У ньому наводяться назви та номери початкових сторінок усіх структурних елементів вступу — розділів, підрозділів, висновків до розділів (якщо такі є), загальних висновків, списку використаних джерел та додатків (якщо їх наведено).

Перед вступом може міститися пояснення аббревіатур і скорочень (маловідомі терміни, символи, скорочення), якщо такі є.

Детальніше зупинимося на обов'язкових реквізитах вступу. На основі аналізу наукової і методичної літератури та шкільної практики опрацювання окресленого темою матеріалу визначають важливість дослідження — актуальність теми. Далі визначається об'єкт (опрацювання певних розділів, реалізація певних навчально-

виховних завдань, формування умінь і навичок у рамках типів і стилів мовлення, методів опрацювання програмового матеріалу) і предмет (умови реалізації конкретного завдання на конкретному матеріалі) дослідження. Наступним етапом є формулювання мети (для чого виконується курсова робота, чого потрібно досягти) і завдань (що потрібно зробити для досягнення мети).

Для виконання поставлених завдань добираються методи дослідження (теоретичні: вивчення наукової і навчально-методичної літератури з досліджуваної проблеми, узагальнення педагогічного досвіду; практичні: тестування, анкетування, аналіз уроків, аналіз учнівських робіт; за наявності кількісних показників — статистичні).

Важливим елементом кожної наукової роботи є точні вказівки на джерела використаного матеріалу, які роблять у тексті: загалом на роботу — цифра у квадратних дужках, що відповідає позиції у списку використаних праць [...]; на конкретні висловлювання — дві цифри: перша — на працю у загальному списку, друга — на сторінку у цій праці [..., с. ...].

Особливі вимоги ставляться до оформлення списку використаних джерел. Автори навчального посібника «Наукові дослідження: теорія та організація» із серії «Вища освіта XXI століття» зазначають: «Список використаних джерел містить опрацьовані праці. Список використаних джерел слід розміщувати одним із таких способів: у порядку появи посилань у тексті (найбільш зручний для користування і рекомендований при написанні наукових праць), в алфавітному порядку прізвищ перших авторів чи заголовків, у хронологічному порядку. Бібліографічний опис джерел складають відповідно до чинних стандартів з бібліотечної та видавничої справи» [4, с. 153].

Наводимо приклади оформлення бібліографічних даних у науковому тексті: 1) окреме видання одного автора: Палихата Е. Я. Методика навчання української мови. Практикум: навчально-методичний посібник. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. 164 с.; 2) окреме видання кількох авторів: Остапенко Н. М., Симоненко Т. В., Руденко В. М. Технологія сучасного уроку рідної мови: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 248 с.; 3) одноосібна публікація у збірнику праць або журналів: Пентиліук М. Технологія навчання стилістики в основній школі: лінгводидактичний аспект. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 2. С. 13–18.

Серед критеріїв оцінювання курсових робіт виділяємо два вирішальні: відповідність темі і самостійність тексту. Оцінювання тексту курсової роботи (20 балів) здійснюється й за іншими показниками: відповідність темі, професійна спрямованість; огляд літератури, наявність покликань на список праць, на шкільну практику опрацювання теми; повнота висвітлення теми, логічність структури, послідовність викладу, доказовість проведеного аналізу використаного матеріалу; переконливість висновків, їх відповідність завданням та змістові розділів роботи; дотримання лексичних, орфографічних, граматичних, пунктуаційних норм; дотримання вимог до обсягу і технічного оформлення роботи.

Захист курсової роботи починається виступом студента зі вступним словом перед членами комісії. «Вступне слово необхідно підготувати заздалегідь у формі виступу, в якому доцільно висвітлити такі важливі питання: обґрунтування актуа-

льності теми дослідження; мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження; що вдалося встановити, виявити, довести; якими методами це досягнуто; елементи новизни у теоретичних положеннях та в практичних рекомендаціях; з якими труднощами довелося зіткнутися в процесі дослідження, які положення не знайшли підтвердження. У виступі мають міститися також відповіді на основні зауваження наукового керівника. Доповідь студента не повинна перевищувати 10–15 хвилин» [8, с. 144–145].

Захист курсової роботи оцінюється за такими критеріями: зміст доповіді, її відповідність темі і текстові роботи; рівень володіння термінологією і фактичним матеріалом; чіткість і вичерпність відповідей на поставлені запитання; розвиненість усного мовлення. «На високу оцінку заслуговують курсові роботи, які характеризуються науковою достовірністю, насиченістю конкретним змістом, багатим фактичним матеріалом, аргументованими висновками, бездоганними орфографією, пунктуацією та стилістикою, чіткістю композиції і правильним оформленням» [7, с. 113]. У разі потреби можуть бути враховані додаткові показники: виступ на студентській науковій конференції на тему курсової роботи, наявність публікацій у студентському науковому збірнику на методичну тему. Після закінчення процедури захисту комісія приймає рішення щодо підсумкової оцінки за курсову роботу. Результати захисту оголошуються в день захисту.

Написання та захист курсових робіт із методики навчання української мови є важливим підготовчим етапом до подальшого складнішого завдання — виконання бакалаврського чи магістерського дослідження.

Список використаних джерел

1. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2003. 192 с.
2. Мельничайко В., Головата Л. Курсова робота з методики викладання української мови : методичні рекомендації. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. 28 с.
3. Мельничайко В., Головата Л. Курсова робота з методики навчання української мови як самостійна навчально-наукова праця студента. *Підготовка вчителя-філолога у педагогічному вищому навчальному закладі*. Тернопіль : Осадца Ю. В. 2017. С. 223–246.
4. Мистецтво магістра. *Magister atrium* : посібник для студентів / упоряд. Н. Л. Дашенко, Н. М. Фурманкевич, П. З. Гуцал. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. 160 с.
5. Терещук Г., Алексієвець Л., Алексієвець М. Наукові дослідження : теорія та організація : навчальний посібник. 4-е випр. та доп. вид. Тернопіль : Вектор, 2013. 362 с.
6. Терещук Г., Алексієвець М., Алексієвець Л. Науково-дослідницька діяльність студентів : актуальність та організація : навчальний посібник. Тернопіль : Вектор, 2012. 362 с.
7. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2005. 208 с.
8. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. 5-те вид., стереот. Київ : Знання, 2006. 307 с.
9. Штонь О. П., Буда В. А. Курсова робота з української мови : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2002. 64 с.